

SZÖLLŐSY PÁL

A SVÁJCI MODELL ÉS A PROTESTÁNS SZABADEGYETEM

■ Az 1956. októberi forradalom és szabadságharc szovjet katonai agresszióval történt leverését követően csaknem kétszázezren menekültek Magyarországról Ausztriába, illetve – egy kisebb töredékük – Jugoszláviába. Egy részük tengerentúl, főként Észak-Amerikában vagy Ausztráliában keresett és talált menedéket, többségüket azonban nyugat-európai országok fogadták be. A magyar forradalom iránt, majd annak a szovjetek általi eltiprása után a forradalom menekültjei iránt rendkívüli szimpátia nyilvánult meg a nyugat-európai államokban, így Svájcban is. Az ENSZ menekültügyi szervezete felhívására ún. kvótákban rögzítették, hogy melyik állam hány menekültet hajlandó befogadni. Svájc 1956 decemberéig tízezer kvótát állapított meg, majd a következő hónapokban még két ízben hajlandó volt e számot megemelni. Így 1957 nyaráig hozzávetőleg 12 000 magyarnak nyújtott menedéket, amivel a kis alpesi ország akkori 5,2 milliós lakosságához viszonyítva az első helyet foglalta el Nyugat-Európában a menekültek befogadása terén.¹

A menekültek közt sokkal nagyobb számban voltak fiatalok, köztük – érthetően – egyetemisták és értelmiségiek, mint ahogyan az otthoni számarányuknak megfelelt volna. Az első években tanulmányaik folytatása vagy befejezése, illetve elhelyezkedésük, általában beilleszkedésük az idegen környezetbe, egzisztenciájuk biztosítása volt a fő gondjuk. De hamarosan felébredt a menekültek nagy részében az igény anyanyelvük, a magyar kultúra, az idegenbe szakadt honfitársaikkal való közösség ápolására. Erre kezdetben a számos nyugat-európai országban magyar katolikus és protestáns lelkészek vezetésével már működő, vagy 1956 után létesült egyházi közösségek nyújtottak lehetőséget. Emellett egymásra alakultak azokban a városokban, ahol magyarok nagyobb számban éltek,

magyar egyesületek, szervezetek, amelyek kulturális, társasági rendezvényeket, bálakat, nemzeti ünnepeinken, az '56-os forradalom évfordulóján ünnepségeket szerveztek; némelyikük tagjaik képviselőt is vállalta a hatóságok felé. Svájcban szinte mindegyik nagyobb városban működött évtizedeken át magyar egyesület, közülük egyesek ma is működnek még.

A magyar értelmiségiek, főként a fiatalok egy részét ez a tevékenység azonban nem elégítette ki. A belgiumi Louven (Louvain) tekintélyes katolikus egyetemén tanuló vagy ott egybegyűlt magyar fiatalok 1959-ben elhatározták a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom (KMEM) mint a nemzetközi Pax Romana magyar tagszövetsége – mely a kommunista hatalomátvétel előtt már működött Magyarországon – újraalapítását.² A szervezet ettől kezdve találkozókat, konferenciákat szervezett Nyugat-Európa különböző országaiban, amelyeken a résztvevők a napi szentmisék mellett magyar nyelven teológiai, tudományos és kulturális előadásokat hallgattak, pódiumvitákon vettek részt, elsősorban a magyarságot érdeklő, aktuális kérdésekről. Ennek hamarosan visszhangja támadt nyugati magyar protestáns részről: a norvégiai Trysilben 1960-ban Terray László és további evangélikus és református lelkészek kezdeményezésére megalakult az Evangéliumi Ifjúsági Konferencia – későbbi nevén: Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia (EMEIK) –, mely azóta elsősorban a Nyugat-Európában szétosztottan élő magyar fiatalok számára nyújt minden nagyhéten „találkozási alkalmat, amelyen kicserélhetik gondolataikat, hitükben és magyarságtudatukban erősödhetnek”.³ E találkozók szellemisége alapvetően protestáns, de sem ezek, sem a katolikus Pax Romana tanulmányi hetei nem voltak kizáróan felekezeti jellegűek.

Az EMEIK, mint erre neve is utal, a fiatalokat kívánta megszólítani. Találkozó-

in a kezdetektől fogva részt vettek különböző nyugat-európai országokban élő magyar értelmiségiek, akik az evangelizáció mellett elsősorban a magyarság – és az emberiség – sorskérdéseivel kívántak foglalkozni. Az évek múlásával e résztvevők már nem voltak „fiatalok”, a hatvanas évek végére többen közülük átlépték a részvételre megszabott felső korhatárt. Ezt ugyan a konferenciák rendezői előbb 40 évre emelték, végül el is törölték, de addigra többekben megérlelődött az igény más jellegű, Cs. Szabó László, a kiváló emigráns író szavaival élve *intellektuálisabb szöveű* tanulmányi hetek megrendezésére. Az 1968 nagyhéten a svédországi Växjöben tartott találkozón négyük – Szépfalusi István bécsi evangélikus lelkész, Tóth János genfi nemzetközi jogász, Balla Bálint berlini szociológus és e sorok írója – megállapodott abban, hogy létrehoznak, mintegy az Ifjúsági Konferencia „felnőtt tagozataként”, egy új nyugati magyar értelmiségi szervezetet.⁴

A terv egvévi előkészítés után az 1969 áprilisában a Bolzano/Bozen melletti Eppanban (Dél-Tirol, Olaszország) tartott ifjúsági találkozón öltött konkrét formát. A résztvevők közül mintegy húszan – a kevésbé fiatalok – elhatározták egy új szervezet alapítását Európai Magyar Evangélimi Ifjúsági Konferencia Szabadegyeteme néven. Ehhez fontos erkölcsi támogatást kaptak a jelen lévő tekintélyes magyar íróktól, a londoni Cs. Szabó Lászlótól és Szabó Zoltántól, valamint az erdélyi Kányádi Sándortól és Székely Jánostól. Az új szervezet működését az EMEIK keretében, azzal szorosan együttműködve képzeltek el. De az Ifjúsági Konferencia egyes vezetői elleneztek egy külön szervezet létrehozását, amelyben konkurenciát láttak. Az elhúzódozó, eredménytelen megbeszélések után az alapítók végül egy független, önálló szervezet mellett döntöttek. Ennek első rendezvénye 1970 nyarán egy jugoszláviai „vándorkonferencia” volt, amelynek során vagy kéttucatnyi résztvevő egy 8–10 kocsiból álló autókavarránnal meglátogatta a jelentősebb délvidéki magyar településeket, Lendva, Eszék, Pacsér, Szabadka, Kórógy magyar gyülekezeteit s az újvidéki magyar kulturális és tudományos központot.⁵

A következő évben, 1971 áprilisában sor került a már Eppanban tervbe vett első magyar Ökumenikus Találkozóra, a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom és

– még ezen a néven – az EMEIK Szabadegyeteme közös rendezésében. A találkozó helyszíne a svájci Sion (Wallis kanton székvárosa) volt, az ünnepélyes megnyitón F.-N. Adam, Sion római katolikus megyéspüspöke és W. Sigris, a Svájci Protestáns Egyházak Szövetsége elnöke köszöntötte az egybegyűlt, száznál több nyugat-európai magyar résztvevőt. Neves katolikus és református teológusok, írók, tudósok, köztük Cs. Szabó László és Hanák Tibor mellett Teichman Jakob zürichi főrabbi is az előadók közt szerepelt, Píllinszky János és Rónay György költők irodalmi esten léptek fel. Az első, testvéri szellemű ökumenikus találkozó jelentős kezdeményezés volt a magyar kommunista államhatalomnak az egyházakat egymás ellen felhasználó politikájával szemben. (Ezt Nyugat-Európában még három hasonló találkozó követte.) Április 15-én a protestáns résztvevők közgyűlést tartottak, amelyen kimondták az új szervezet megalakulását Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ) néven, elfogadták az ideiglenes alapszabályt, a működési tervet, és megválasztották az ideiglenes intézőbizottságot, a Svájcban élő Tóth János elnökletével.

A Szabadegyetem működését elvileg ki akarta terjeszteni Európában mindenhol, ahol protestáns magyarok éltek, a közismert politikai okok miatt azonban a keleti blokk államaiban nem fejthették ki tevékenységüket. Munkaterülete tehát gyakorlatilag a nyugat- és észak-európai államokra korlátozódott, ahol nagyobb számban éltek magyarok, továbbá Jugoszláviára egy időszakban, amikor azt Tito viszonylag liberális politikája megengedte. Alapítói a Szabadegyetem sorsát és működését emellett elsősorban Svájchoz kötötték. Ennek több oka volt:

– Szépfalusi István lelkész, a Szabadegyetem legagilisabb szervezője, svájci származású felesége, Wanner Márta révén kitűnő kapcsolatokkal rendelkezett svájci egyházi körökhöz, köztük a Svájci Protestáns Egyházak Szövetsége (Schweizerischer Evangelischer Kirchenbund, SEK) vezetőihez.

– A magyarországi és a svájci református egyházak között évszázados testvéri kapcsolatok állnak fenn. E hagyományok is köszönhető, hogy a HEKS, a svájci protestáns egyházak segélyszerve megszervezte és hosszú ideig anyagilag is biztosította az '56-os protestáns menekül-

tek magyar nyelvű lelkigondozását, és általában megértést mutatott a menekültek vallásos és szellemi igényei iránt.

– Svájc semleges állam, szövetségi rendszere biztosítja a germán és a latin népcsoportok toleráns együttélését, három hivatalos nyelve: a német, a francia és az olasz egyenrangú, s ezek mellett a kicsiny, de őslakos rétoromán kisebbség nyelve is állami védelmet élvez.

– Európában páratlanul liberális a svájci egyesületi jog, amely a kulturális és vallásos célokat követő, gazdasági tevékenységet ki nem fejtő egyesületek működését nem köti sem bírósági határozathoz, sem bejegyzéshez; a civil egyesületek száma Svájc lakosságához képest rendkívül magas.

– A Szabadegyetem első elnöke, Tóth János, a genfi egyetem docense, akárcsak 1971-től a vezetőségnek több tagja, svájci lak helyű volt.

A második szabadegyetemi találkozóra 1972 májusában a karintiai St. Georgen am Längsee katolikus tanulmányi központjában került sor. A helyválasztás is kinyilvánította a Szabadegyetem ökumenikus beállítottságát s azt a szándékát, hogy találkozóit felváltva más-más európai országban rendezze meg. Az ugyanitt megtartott közgyűlés elfogadta az időközben Tóth János és e sorok írója által kidolgozott végleges alapszabályt, hatályos német szövegével és ennek magyar fordításával, egyben megválasztotta a szervezet vezetőségét.

A Szabadegyetem alapszabálya betű szerint és szellemében is követi az 1907-ből származó svájci Polgári Törvénykönyvnek (Schweizerisches Zivilgesetzbuch, ZGB) az egyesületekre vonatkozó előírásait. A törvénykönyv 60. cikkelye – szabad magyar fordításban – kimondja: „Egyesületek, amelyek működésüket politikai, vallásos, tudományos, kulturális, társadalmi vagy más nem gazdasági feladatnak szentelik, (jogi) személyiséggel rendelkeznek, míhelt testületként való létrehozásuk szándéka az alapszabályból kitűnik. Az alapszabályt írásba kell foglalni, s abban ki kell nyilvánítani az egyesület célját, eszközeit és szervezetét.”

Az alapszabály elfogadásával az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Baráti Társasága – ezen a végleges néven – a svájci polgári jog szerint létrejött egyesületté vált. További bejelentés, bejegyzés szükségtelen volt, de a szervezetnek sváj-

ci székhellyel kellett rendelkeznie. Az alapszabály erre a fővárost, Bernt jelölte ki, tekintettel a Szabadegyetem megalakulását erkölcsileg támogató SEK berni székhelyére.⁶ Az egyesület szabadon határozhatta meg céljait és szervezetét az alapítók szándéka szerint, tekintettel a nyugat-európai magyarság szellemi igényeire. Ennél szem előtt tartotta Szabó Zoltán iránymutatását a diaszpóranemzet fogalmáról, miszerint ahol magyarok összejönnek a maguk ügyeiben, ott ők nemzet, ha nem is a nemzet – bárhol legyenek is.⁷

Alapszabálya szerint az egyesület célja „a magyar kultúra és a magyarság szellemi kincseinek ápolása Európa különböző országaiban élő magyar vagy magyar származású értelmiségiek körében, a magyarságot érintő kérdések tanulmányozása, különös tekintettel a magyar protestantizmus szellemi értékeire és az ökumenikus gondolat fejlesztésére”. E célok megvalósítására évente, változó helyszíneken Európában „Akadémiai napok” elnevezéssel tanulmányi hetet, valamint más rendezvényeket tart, amelyeken magyar értelmiségieknek és a magyar kultúra támogatóinak alkalmat ad találkozásra, közöttük a kapcsolatok fejlesztésére és szabad véleménycserére. A találkozókon kívül könyvkiadással és könyvterjesztéssel is foglalkozik; ezek előmozdítására létrehozta Könyvbaráti Körét. A Szabadegyetem protestáns védnökség alatt és értékek mentén szerveződik, ugyanakkor nyitott, az ökumené gondolatát magáénak érző, a magyarság sorskérdéseit ilyen kontextusban megvitató közösség kíván lenni.⁸

A Szabadegyetem 1972-ben megválasztott elnökségének tagja lett Daniel von Allmen, a svájci Egyházak Szövetsége (SEK) képviselője. Rajta kívül az elnökségben három svájci magyar foglalt helyet, kettőnek Angliában volt a lakhelye, egy-egy tag volt berlini, jugoszláviai és svédországi magyar. A tanácsadó lelkészek közül a református Bárczay Gyula Svájcban, az evangélikus Vajta Vilmos Franciaországban élt, a titkárságot az ausztriai Szépfalusi István vezette. 1973-ban az egyesületnek 30 tagja volt, közülük 9 svájci, 4–4 angliai, ausztriai, németországi és jugoszláviai magyar. Szépségéről beszélni mégis túlzás lenne: a más nyugat-európai országokban élő tagok mindig a többséget alkották, akkor is,

amikor a taglétszám előbb 42-re, majd 1977 tavaszára 105-re emelkedett. Az alapítók csakúgy, mint a későbbi vezetőség, súlyt helyeztek a Szabadegyetem „nemzetközi” jellegére, vagyis hogy tagjait, vezetőségét minél több európai országból toborozzák. Ez, mint említettem, a keleti blokk államaiban 1990-ig nem volt lehetséges, Jugoszláviában is csak időlegesen, amíg a tagság az „emigráns magyar szervezetben” nem okozott a belépőknek hátrányt.

Anyagilag az új szervezet az első években a svájci egyházi segélyszerv, a HEKS támogatására szorult, mely évente 7000 svájci frank szubvencióval segítette munkáját. Az 1976-ban megválasztott elnök, Szöllősy Árpád elérkezettnek látta az időt, hogy a Szabadegyetem anyagi vonatkozásban is saját lábára álljon, függetlenítse magát minden más szervezettől. Ezt a taglétszám és a tagdíj felemelésével, a Könyvbaráti Kör kiépítésével, valamint a tagok egy részének önkéntes megajánlásaival sikerült 1978-ra elérni, amikor megszünt a HEKS-től kapott támogatás. A következő évben von Allmen svájci egyházi megbízott lemondott elnökségi tagságáról. A Szabadegyetem immár alapszabályával egyezően kinyilváníthatta, hogy mind egyházaktól, egyházi szervezetektől, mind politikai pártoktól vagy más világi csoportosulásoktól független civilszervezet.

Az évente megtartott Akadémiai napok és más találkozók, előadóestek mellett a Szabadegyetem 1977-től évi 3–4 könyv kiadásával Nyugat-Európa legtekintélyesebb magyar könyvkiadójává emelkedett. Elsősorban olyan könyvek kiadását tartotta feladatának, amelyek politikai okból Magyarországon nem jelenhettek meg. Itt nincs hely a hetvennél több kiadvány felsorolására,⁹ ezek közül csak Konrád György – Szelényi Iván *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* (1978), Janics Kálmán *A hontalanság éve. A szlovákiai magyar kisebbség a 2. világháború után 1945–48* (1980), Bibó István *Összegegyített munkái 1–4.* (1981–84), Hamvas Béla *Az öt génusz* (1985), Ravasz László *Válogatott írások 1945–1968* (1988), Bíró Sándor *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940* (1989), Vályi Nagy Ervin *Minden idők peremén* (1993) és Vajta Vilmos *Amíg időnk van* (1998) című, feltűnést keltő könyveit említem meg. A politikai, teológiai tartalmú művek mellett Nyugat-Európában élő ne-

ves írók, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Domahidy Miklós szépirodalmi jellegű műveit is kiadta a Szabadegyetem. A könyvek többségét Molnár József müncheni nyomdája állította elő; terjesztésüket Szépfalusi István Bécsből, 1982-től Kovács Andor Bázalból intézte, amihez a Könyvbaráti Kör tagjai a kiadványok átvételével járultak hozzá.

A Szovjetunió és a keleti blokk felbomlása 1990-ben új helyzet elé állította a Szabadegyetemet. A jövőt illetően kérdéses volt, hogy Nyugaton maradjon-e, s a második generáció bevonásával próbálja folytatni működését, vagy „hazaköltözék”, azaz tevékenységét helyezze át Magyarországra. Volt olyan hang, hogy betöltötte hivatását, a rendszerváltás után nincs már szükség rá, tehát szűnjön meg. Bárczay Gyula elnök kétségesnek tartotta, hogy az élesedő politikai ellentétek mellett az EPMSZ Magyarországon hű tud maradni eredeti céljához és szellemiségéhez. Két éven át folyt a vita, míg többségi döntés született: az EPMSZ kiterjeszti tevékenységét a Kárpát-medence orszáigaira, az évi Akadémiai napokat felváltva Nyugat-Európában, Magyarországon és az egyik utódállamban rendezi, de megmarad nyugati – svájci – egyesületnek, mert a Kárpát-medencei magyarok számára is ez az egyik fő vonzereje. Ezenfelül társegyesületeket létesít ott, ahol erre magyar értelmiségiek körében megvan az igény és a szervezési készség. Így jött létre 1996-ban budapesti társegyesülete, 2000-ben – Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár és Varga Gábor kezdeményezésére – az EPMSZ Erdélyi Köre, majd Délvidéki, Felvidéki és Kárpátaljai Köre, saját vezetőséggel és tevékenységgel. A svájci „anya”-szervezet a találkozótakat azóta is évenként megrendezi, a fenti elvi határozat szerint. (Tehát nem követte a nyugati Pax Romana példáját, mely előbb létrehozta magyarországi szervezetét – amelyik együttműködik az EPMSZ budapesti egyesületével –, majd 2009-ben feloszlatta magát.) Az első magyarországi találkozóra 1992-ben Balatonkenesén, az erdélyire 1993-ban Szovátán került sor. A Magyar Pax Romanával közösen nagy sikerű ökumenikus találkozót szerveztek 1995-ben Gyulán, majd – sajnos hosszú szünet után – hasonlólt 2011-ben Balatonszárszón.

2006-ban kiadott *Tájékoztatójában* a Szabadegyetem megerősíti, hogy napi po-

litikával nem foglalkozik, tagjai a demokrácia alapelveit vallják. Következésképpen találkozóiból kizárja a szélsőséges, faji vagy nemzeti diszkriminációt hirdető eszméket, ezeknek híveit. A demokratikus alapelveit a kisebbségi vélemény lehető tiszteletben tartásával alkalmazza, igyekszik a vitás kérdésekben konszenzusra jutni, megkívánja, hogy az ellentétes vélemények kifejezése tárgyias, visszafogott módon történjék. – Nyilvánvaló, hogy ezeknek az alapelveknek megfogalmazásánál és a gyakorlatba átültetésénél komoly segítségünkre volt a *svájci*

modell: az ellentétes – akár politikai – nézeteknek ún. kontradiktórikus megvitatása, egymás nyugodt meghallgatása, a vállalható kompromisszum keresése azzal az alapállással, hogy az ellenféltől is lehet tanulni. Hogy a Szabadegyetem alapítói és nyugati tagjai a Kárpát-medencei magyarság táborokra szakadása ellenére képesek voltak egymással együttműködni egy magyar civilszervezetet, amelynek elhivatásában hittek, immár 44 éven át fenntartani, szerintem annak is köszönhető, amit Nyugat-Európában – és kivált Svájcban – megtanultak.

■ JEGYZETEK

1. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy hasonlóan nyitott volt Svájc az 1968. évi „prágai tavasz” leverését követő csehszlovák menekültek irányában, viszont a későbbi évtizedekben, főleg Európán kívüli országokból nagy számban Svájchba áramló menekülők kevesebb szimpátiával és befogadókészséggel találkoztak.
2. Boór János: *A magyar Pax Romana és öikuméne pótolhatatlan szolgálói, Békés Gellért és Galambos Gyula*. In: *Európa keresztútjain*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Bp., 2003. 349–350.
3. Gémes István: *Az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia. Vázlatos történet, 1960–2002*. In: i. m. 353.
4. Vö. Gaál Enikő: *Kévektől küldetésben. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem története 1969–2002*. In: i. m. 295. és köv.; *1956 szellemi öröksége és a 40 éves Szabadegyetem*. Gaál Enikő közleli Szöllösy Pált. In: *Évkönyv 2009/2010*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Zürich-Bp., 2010. 20. és köv.; Balla Bálint: *Szabó Zoltán és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem*. In: Szabó Zoltán: *Nyugati vártán II*. Szerk. András Sándor. Osiris Kiadó – EPMSZ, Bp., 2011. 431–433.
5. Balla Bálint: *1970: a Szabadegyetem Jugoszláviában*. In: *Európa keresztútjain*. EPMSZ, Basel-Bp., 2003. 133. és köv.
6. 1992 óta a székhely Bazel, amely az egyesület adómentessége érdekében szerencsés választásnak bizonyult.
7. Vö. Szabó Zoltán: *Diaszpóranemzet*. Osiris Kiadó, Bp., 1999.
8. Gaál Enikő, i. m. 297–298.
9. A közeljövőben megjelenik Balla Bálint, könyvkiadásunk vezetője tollából a Szabadegyetem összes eddig megjelent kiadványát ismertető monográfia.

